

Efterskrift

Af Marton de Hartyani

Dansk Bibliotekshistorisk Selskab har af flere årsager valgt at udgive A. G. Drachmanns manuskript om Sofus Larsen. Det hører til Selskabets opgaver at udgive centrale bibliotekshistoriske tekster. Både som biblioteksmand og forsker er Sofus Larsen temmelig lidt omtalt i memoirelitteraturen. Drachmanns portræt af ham er langt det mest fyldige, og ved at trykke det, forsynet med relevante kommentarer og referencer samt i efterskrift suppleret med den viden, vi i øvrigt har om Larsen, fremstår et biografisk studie, der behandler de fleste relevante sider af Larsens virke.

Manuskriptet lægger hovedvægten på en omtale af Larsens tid som overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket (1909-1925). Herunder behandles også bibliotekets almindelige historie i denne periode, og som den længstlevende fra denne tid kan Drachmann bidrage med mange træk og detaljer, som ellers ville være gået i glemmebogen.

Endelig er Aage Gerhard Drachmann (1891-1980) selv en omtale og behandling værd, og hans manuskript rummer også en række selvbiografiske træk.

Det er forbundet med både fordele og ulemper personligt at kende den person, man biograferer. Fordelene er indlysende. Samtaler, indtryk og almindelig omgang med det biografiske objekt beriger det portræt, der tegnes. På den anden side kan den personlige nærhed og kontakt komme til at fortegne billedet både i positiv og negativ retning, den rette distance i forhold til den biograferede person er ikke altid let at finde. Dette forhold spores også hos

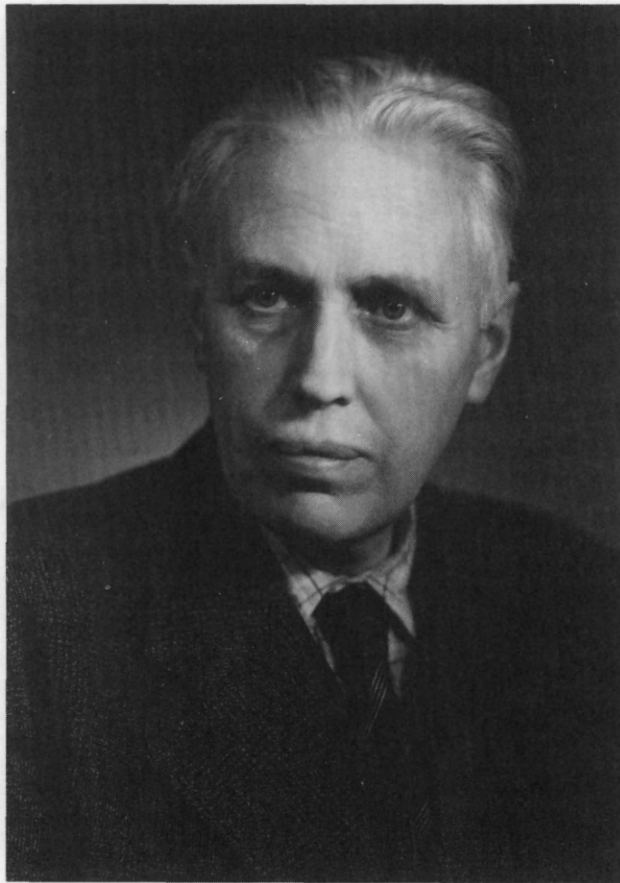
Marton de Hartyani, forskningsbibliotekar. Det kgl. Bibliotek, Christians Brygge 8, 1219 København K.

Drachmann, skønt han først udarbejdede manuskriptet om Larsen 40 år efter dennes afsked og 27 år efter hans død. I forbindelse med enkelte detaljer skæmmes fremstillingen noget af lidt umotiveret skarpe domme. Det er en smagssag, om Drachmann enkelte steder overskrider grænsen til det indiskrete. Ser man imidlertid bort fra disse detailindvendinger, formidler Drachmann et levende og alsidigt billede af Larsen på godt og ondt, og der er næppe tvivl om, at den tidsmæssige afstand har været til fordel for portrættets alsidighed.

Drachmann havde en række gode forudsætninger for at kunne tegne sit portræt af Larsen. Han var i 10 år Larsens medarbejder og virkede i alt 41 år (1915-1956) som bibliotekar ved Universitetsbiblioteket. I øvrigt havde han en række ydre lighedspunkter med Larsen. De hørte begge til kendte og veletablerede familier, Drachmann var jo søn af professor A. B. Drachmann og sønnesøn af digteren Holger Drachmann, begge var klassiske filologer af uddannelse, begge arbejdede hele deres liv på samme bibliotek, og begge præsterede en omfattende videnskabelig produktion og opnåede doktorgraden. Men forskellene mellem de to mænd var meget dybtgående. De var vidt forskellige personligheder, deres videnskabelige interesser gik i forskellig retning, og de havde diametralt modsatte forestillinger om, hvorledes et bibliotek skulle drives. Der var også en generationskløft imellem dem, som ikke blev fyldt op i alderdommen, Drachmann opfattede fortsat Larsen som et fortidslevn, en »med Rette forladt Fortid«.

Når Drachmann ikke behandler Larsens omfattende historiske forfatterskab i modsætning til hans folkevisestudier, kan det ud over mangel på interesse også skyldes mangel på omtale andetsteds. Larsens historiske forfatterskab opnåede ikke at blive genstand for særskilt behandling i historiske fagtidsskrifter, men omtales højst i kritiske fodnoter af middelalderforskere. I dag forekommer hans værker forældede. Årsagerne hertil må også ses i sammenhæng med Drachmanns kritiske gennemgang af det filologiske forfatterskab. Larsen var lærd, kompilerede stort og småt fra sine kilder og sekundærlitteraturen, men var ude af stand til at drage generelt holdbare slutninger, som kunne vinde tilslutning hos andre fagfolk. Hans

A. G. Drachmann, klassisk filolog og teknologihistoriker, bibliotekar ved Universitetsbiblioteket i København gennem 41 år. Fotograferet som 60-årig i 1951. Det kongelige Bibliotek, Billedsamlingen.

korrekte slutninger overskyggedes af de mere usikre, som Drachmann så anskueligt påviser med et eksempel fra hans folkevisestudier. *Jomsborg* er et eksempel på Larsens arbejde som historiker. En gennemlæsning af dette studie viser, at Larsen trods store anstrengelser ikke kunne føje væsentligt nyt til Jomsborg-problematikken, og hans værk kan ikke rigtig bruges som udgangspunkt for videre studier. Det må dog retfærdigvis tilføjes, at der i de forløbne 60 år er blevet forsket energisk i denne periodes historie, og også grundsynspunkterne på vikingetiden har ændret sig fundamentalt.

På et mere usikkert område, det præ-columbianske Amerikas historie, var Larsen muligvis på sporet af noget konkret. En dansk-

norsk-portugisisk ekspedition besøgte antagelig New Foundland, Labrador og/eller Baffin Land 1472-1473. Denne historie har vundet tiltro i Dansk Biografisk Leksikon og en række danske som udenlandske værker og er blevet gengivet med skepsis i andre. At netop dette områdes historie er meget usikker og sensationspræget skyldes foruden de sparsomme og selvmodsigende kilder ikke mindst røret omkring Kensington-stenen og Vinlandskortet, hvis ægthed nu bestrides af de fleste. Men i 1984 fik historien den drejning, at engelske købmænd fra Bristol drev en givtig handel med Østerbygden på Grønland og muligvis i den forbindelse nåede Amerika i 1470erne. Den usikre overlevering af disse tildragelser skyldes, at købmændene strengt hemmeligholdt deres ekspeditioner, dels for at undgå at betale told af denne handel og dels af frygt for konkurrence, omstændigheder, der også er bekendt fra rejser til andre ret ukendte områder, som købmænd har foretaget.

Sammenholder man Drachmanns beskrivelse af Larsen som biblioteksmand med Carl Dumreichers mere kortfattede biografi, er begges præmisser ret sammenfaldende. Dumreicher opfatter sig dog som ven af Larsen, hvorfor det ikke overrasker, at Drachmann har langt flere negative konklusioner. »Det var ikke let for Sofus Larsen at komme før Svend Dahl«, skriver han selv. Det er også en forklaring, en anden er, at Drachmann og Larsen så vidt forskelligt på biblioteksspørgsmål, og på den baggrund fældede Drachmann den kategoriske dom: »[Larsen] var ikke Bibliotekar. Han var aldrig andet end en velmenende Dilettant«.

Palle Birkelund karakteriserer i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., træffende Drachmann som teknologihistoriker, man kunne også tilføje teknolog, tekniker og teknokrat. Trods en bred mangesidighed spændende lige fra lystfiskeri til engelsk litteraturhistorie handlede størsteparten af Drachmanns forfatterskab om teknologi og teknik. Hans hjem var indrettet med en række sindrige, ofte hjemmelavede tekniske hjælpemidler. Hans biblioteksmæssige indsats havde også tyngdepunkt i det bibliotekstekniske. På sine lange studierejser i udlandet i 1923 og 1926-1927 studerede han indgående den fremmede biblioteksteknik og skrev lange og minutiøst detaljerede rapporter om sine indtryk, ledsaget af forslag om, hvorledes

man i Danmark kunne finde anvendelse for de fremmede idéer. Han var meget skuffet over, at man ikke var interesseret i at udgive hans planlagte artikler herom. Mange hundrede sider bibliotekstekniske optegnelser i hans privatarkiv vidner om hans flid og engagement på dette område. En fortælling, han havde skrevet ca. 1930 for at divertere kollegerne til julefrokosten, og som han viste mig i 1979, illustrerer udmærket Drachmanns grundholdning. Fortælleren er netop hjemvendt fra en længere udenlandsrejse og opsøger Universitetsbiblioteket, som han finder totalt forandret og gennemmoderniseret. En smilende Svend Dahl viser ham omkring blandt de nyeste tekniske hjælpemidler og vidundere, med andre ord er der tale om en strømliniet vision i glas og stål, hvor alting fungerer efter de mest rationelle principper.

Det gamle Universitetsbibliotek var berygtet for sin upraktiske indretning og antikverede teknik, man skulle blot besøge Universitetsbiblioteket og lære af det, hvorledes man ikke skulle indrette sig på ens eget bibliotek, sagde Herman Trier fra Folketingets talerstol i 1895. Tilstandene var næppe meget anderledes i Larsens tid. Larsen havde således en upraktisk dødvægt at slæbe på, men dette forhold alene gjorde ham næppe til diletant. Larsen havde gennem en livslang tjeneste vænnet sig til Universitetsbibliotekets særheder og gik ud fra, at tingene dog fungerede, indtil han hørte det modsatte.

På en sådan baggrund er det ikke sært, at Svend Dahl vandt Drachmanns hengivenhed og af ham blev betragtet som idealet af den teknokratiske chef, Universitetsbiblioteket trængte til, Larsens diametrale modsætning. Sammenlignet med Dahl arbejdede Larsen ikke på langt sigt, han var på godt og ondt bundet af Universitetsbibliotekets traditioner, og hans bestræbelser gik stort set ud på at bevare biblioteket i uændret skikkelse, højst med umærkelige modifikationer.

Dette forhold kom klart til udtryk i Larsens bibliotekspolitik. Det var en gennemgående undskyldning fra Universitetsbibliotekets side, at det under P. G. Thorsens embedstid (1848-1880) var kommet i en miserabel forfatning. Efterfølgerne var derfor travlt optaget af at rette skuden op, hvorfor der – underforstået – ikke var tid og kræfter til også at følge mere langsigtede mål. Denne undskyldning

er vanskelig at acceptere for Larsens vedkommende, immervæk tiltrådte han næsten 30 år efter Thorsens afgang, og efter at forgængeren, S. Birket-Smith, havde sat alle kræfter ind på bibliotekets indre ordening.

Undersøger man Larsens bibliotekspolitik, fremstår ét gennemgående træk, at søge ligestillingen med Det kongelige Bibliotek fastholdt. Larsen mente, at dette kun kunne ske ved at opretholde alle Universitetsbibliotekets forskellige aktiviteter, der alle afspejlede Det kongelige Biblioteks, blot i mindre format. Heri indgik bl.a. en fuldstændig pligtaflevering, en omfattende dansk samling, en håndskriftafdeling og en kort- og billedsamling. Men med et betydeligt mindre annuum og personale var det i længden en uoverkommelig opgave at opretholde disse aktiviteter på et tilfredsstillende niveau. Tværtimod lurede faren for, at ingen af disse blev ordentligt udført, fordi opgaverne oversteg og splittede bibliotekets kræfter – og gjorde det sårbart for kritik. Larsen kunne og ville ikke erkende dette forhold, selv om han ikke helt afviste de nye bibliotekspolitiske tanker om arbejds- og opgavedeling. På et tidligt tidspunkt af sin chefperiode skrev han artiklen *Fremtidens Fagcentraler* (1917). Den indeholder en udmærket fremstilling af de problemer, de store universalbiblioteker mødte i begyndelsen af dette århundrede. Men for sit eget vedkommende undlod han at drage de logiske konsekvenser af den udvikling frem mod specialisering og arbejdsdeling, han selv pegede på. Han kunne ikke se, at gennemførelsen af en fagdeling mellem Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket nødvendigvis måtte føre til, at en række aktiviteter på de områder, hvor Det kongelige Bibliotek var hovedfagbibliotek, måtte indskrænkes på Universitetsbiblioteket. Tværtimod hævdede han så sent som i sit afskedsinterview i *Nationaltidende* den 30. september 1925, at den humanistiske del af biblioteket var et nødvendigt supplement til den naturvidenskabelige del. På den baggrund kunne han da uden tilsyneladende at modsige sig selv hævde, at fagdelingen altid havde en »varm Ven« i ham. Fagdeling betød således ét i hans terminologi, noget andet i hans kollegers.

Også under Larsen stod Universitetsbiblioteket i en isoleret position i forhold til de øvrige videnskabelige biblioteker. Universitetets

special- og laboratoriebiblioteker ønskede Larsen ikke noget formaliseret samarbejde med; hvis de ønskede at afstemme deres bogbestand efter Universitetsbibliotekets, var det godt, hvis ikke, gjorde det ikke noget. Forholdet til Det kongelige Bibliotek var dårligt, der herskede en til dels personligt begrundet kølighed mellem Larsen og H. O. Lange. Skal man tro J. C. Kall, levede man på Universitetsbiblioteket nærmest som i en belejret fæstning, omgivet af fjendtlige biblioteker, som »truede med at reducere os og gøre Erobringer fra os«.

I de sidste år før sin afgang kom Larsen til at stå helt isoleret, dels med hensyn til sin holdning til Universitetsbiblioteket, og dels i forhold til Undervisningsministeriet, hvor det lykkedes ham at sætte enhver velvilje, han måtte have erhvervet i sine første år, over styr. Drachmann peger på en række karaktertræk hos Larsen, både positive og negative, som kan have relevans til disse forhold. Det er dog Dumreicher, som har formuleret det mest præcise skudsmål i denne sammenhæng, en »uudryddelig forkærlighed for særstandpunkter«. På basis af Drachmann kunne man tilføje, at denne egenskab står i forbindelse med Larsens til tider manglende dømmekraft og svigtende sans for selvkritik. Disse negative egenskaber, som måske især viste sig i forbindelse med hans lidelse, kom til at understøtte hans naturlige tilbøjelighed til at indskrænke og afgrænse Universitetsbibliotekets aktiviteter.

Ingen kan forlange af en chef, at han går i spidsen for en bevægelse med det mål at nedlægge eller sønderlemme hans egen institution, men man kan måske have forventet, at Larsen viste nogen smidighed og vilje til at tilpasse biblioteket de ændrede krav og konjunkturer. I Biblioteksudvalget af 1924 fastholdt han en uændret målsætning for Universitetsbiblioteket. Denne holdning satte ham totalt uden for al indflydelse, da bibliotekets fremtid drøftedes i udvalget, og førte netop til det resultat, Larsen altid havde søgt at undgå.

Ministeriet kom han alvorligt på kant med i begyndelsen af 1924. Biblioteket blev tvunget til nedskæringer i annuet, hvilket Larsen nægtede at acceptere ved frejdigt at erklære, at så ville han bare stifte gæld. Denne holdning tog fuldmægtig Andreas Møller meget fortrydeligt op og rådede ministeren til ikke under nogen omstændig-

heder at efterbevilge pengene. I den forbindelse bør det tilføjes, (1) at Dahl efter 1925 havde meget besvær med at afvikle Larsens gæld og omgående måtte indskrænke både tidsskrifthold og bogindkøb radikalt, og (2) at Larsens optræden i ministeriet også skyldtes, at dette tre år i træk (1921-1923) havde nægtet ham bevillinger til udgravning af kælderens for at skaffe plads. Dette havde Larsen taget meget ilde op og som gengældelse søgt at bevæge arkitekten til »paa Tryk ... at angribe Ministeriet offentligt« for dets »Letsindighed« i denne sag. Alene turde han dog ikke protestere offentligt, derfor denne barnlige, bagvendte reaktion, som også fremkaldtes af, at Det kongelige Bibliotek i denne periode dels havde fået bevillinger til en ombygning og dels ikke fik annuet beskåret.

Hans afskedsinterview i Nationaltidende gav ham lejlighed til en sidste gang at luften sine bibliotekspolitiske synspunkter, men da var afgørelsen om Universitetsbibliotekets fremtid som et næsten udelukkende naturvidenskabeligt og medicinsk bibliotek faldet. Larsen kunne nu – som pensionist – med stærke ord være gået offentligt på barrikaderne for sin sag, men hans kritik var afdæmpet og gik på temaet: vent og se, jeg fik ret. Særstandpunkterne beholdt han til sin sidste arbejdsdag, men luftede dem ikke siden. Som emeritus blandede han sig ikke i biblioteksdebatten og brød også, som Drachmann antyder, de fleste kontakter med sit bibliotek.

Larsen var den sidste, som søgte at hævde Universitetsbibliotekets traditioner i uændret skikkelse. Men under ham blev biblioteket grebet af forandringens vind, personificeret i en generation af biblioteksfolk, som havde en anderledes, mere professionel tilgang til deres opgaver. Debatten om Universitetsbibliotekets fremtid var også i høj grad en debat mellem generationerne. I en sådan debat står næste generation i længden altid stærkest, fordi den i tiden har en mægtig allieret. Larsen kunne dog have sparet sig sine sidste nederlag og skuffelser ved at have taget sin afsked på et tidligere tidspunkt, således som hans mere klartskuende kollega på Det kongelige Bibliotek, H. O. Lange havde gjort det i 1924, ti år tidligere end strengt nødvendigt.

Drachmanns manuskript er forlægget til et foredrag, han holdt i

Bibliotekarsammenslutningen i november 1965, og det befinder sig i hans privatarkiv i Håndskriftafdelingen på Det kongelige Bibliotek. Det er skrevet på maskine med håndskrevne rettelser og tilføjelser. Ved udgivelsen er åbenlyse fejl og forskrivninger blevet rettet, enkelte pleonasmer fra det mundtlige foredrag strøget, men i øvrigt er Drachmanns karakteristiske retskrivning og tegnsætning bibeholdt.

Hensigten med kommentarerne er ikke at diskutere teksten og de der udtrykte synspunkter, for det er til dels sket i efterskriften, men at supplere og så vidt muligt dokumentere fremstillingen ved at tilføje den viden, vi har om Larsens offentlige virke fra øvrige tilgængelige kilder.

Ved udarbejdelsen af efterskriften har jeg med nogen betænkelighed fulgt Drachmanns råd i *Footnotes and Bibliography* (Libri, bd. 1, 1951. S. 362-66) og undladt at angive referencer ved hjælp af fodnoter. I givet fald var noteapparatet blevet stort, men havde også stort set været en gentagelse af tekstnoterne, idet mine kilder til efterskriften alle er anført der. Ved læsning af teksten finder den opmærksomme læser, at Drachmann ikke, som han selv tilrådede det, konsekvent har indarbejdet sine referencer i teksten, men det ville han muligvis have gjort, såfremt han skulle have gjort sit foredrag trykklart.